

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На седници Наставно-научног већа Факултета, одржаној 27.03.2017. године, изабрани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Пројект метода као фактор подстицања креативности ученика*, кандидаткиње мср Снежане Пртљага, наставника практичне наставе на Високој школи струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“ у Вршцу.

Комисија у саставу: др Грозданка Гојков, редовни професор Универзитета у Београду, др Александар Стојановић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду, др Сања Благоданић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду, др Гордана Мишчевић Кадијевић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду, др Зорица Ковачевић, доцент Учитељског факултета у Београду, подноси следећи:

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Снежана Л. Пртљага рођена је 21. маја 1970. године у Вршцу. Након Педагошке академије завршава Учитељски факултет у Београду. На истом факултету завршила је и мастер студије, а октобра 2011. год. уписује докторске академске студије на смеру Методика наставе природе и друштва. Свој професионални пут Снежана Пртљага започиње као наставник историје у основној школи у Избишту. Након тога бива ангажована као библиотекар на Високој школи струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“ у Вршцу, као и на Одељењу Учитељског факултета из Београда у Вршцу као сарадник проф. др Наде Вилотијевић на предмету Методике наставе природе и друштва, где је радила до јануара 2012. год. Од октобра 2009. год. бива изабрана у звање наставника практичне наставе (вежбе) за предмет Предшколска педагогија, а нешто касније бива ангажована као наставник практичне наставе на предметима Предшколски курикулум, Методика упознавања околине, Методика сазнавања света око себе деце јасленог узраста и Модели професионалног развоја васпитача у истој Школи. Поред редовних обавеза, Снежана Пртљага се активно укључује и у све друге активности институције у којој ради. Ангажована је као члан организационог одбора у оквиру Међународног научног скупа о даровитима, који више од две деценије организује Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“ у Вршцу. Значајан сегмент њеног рада представља и редовно праћење и учешће на научно-стручним скуповима, учешће на пројектима међународног и националног значаја у организацији Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“ у Вршцу и Универзитета „Јоан Славих“ из Темишвара, као и стално истраживање и усавршавање.

Докторску дисертацију мср Снежане Пртљага *Пројект метода као фактор подстицања креативности ученика* чине 262 странице основног текста, 15 страница литературе, те 46 страница прилога (наставни програм, мерни инструменти коришћени у емпиријском истраживању, фотографије са часова примене експерименталног програма). Дисертација садржи *Резиме* и *Кључне речи* на српском и енглеском језику. Основни текст дисертације структурисан је у следеће целине: *Увод* (стр. 1-5); *Теоријске основе истраживања* (стр. 6 – 159) – Имплицити креативности у реформској педагогији и дидактици, Подстицај креативности из угла прогресивистичких теорија; *Теоријска разматрања пројект методе – Историјски осврт на пројект методу, Терминолошка разјашњења и појмовно одређење пројект методе, Филозофски осврт на теоријске основе пројект методе, Пројектно учење у „друштву које учи“, Пројект метода у организацији наставног рада, Улога наставника у*

пројектно-методичкој организацији наставног рада; Теоријска разматрања креативности – Појмовно одређење креативности, Теорије креативности, Креативност и интелигенција, Дивергентно мишљење и способности, Подстицање креативности у школи, Креативност у настави – преглед релевантних истраживања; *Медолошки оквир истраживања* (стр. 160 – 200); *Анализа и интерпретација резултата истраживања* (стр. 201 – 253); *Закључна разматрања и дидактичко-методичке импликације за васпитно-образовну праксу* (стр. 254 – 262).

2. Предмет и циљ дисертације

Докторска дисертације мср Снежане Пртљага за предмет има теоријско и емпиријско проучавање пројект методе као фактора подстицања креативности ученика у настави природе и друштва, као и могућности да се у ту сврху формира ефикасан систем активности с циљем подстицања интересовања, флуентности, оригиналности, флексибилности, елаборације и осетљивости за проблеме. Циљ је био да се утврди у којој мери пројект метода доприноси развоју креативности код ученика разредне наставе. Предвиђени циљ остварен је емпиријским испитивањем ученика четвртог разреда у којој мери пројект метода утиче на развој флуентности, оригиналности, флексибилности, елаборације и осетљивости за проблеме, те испитивањем успешности решавања задатака који показују различите нивое знања и мотивацију ученика као основ за испољавање креативне реакције.

Докторска дисертација представља солидан научни допринос методици наставе природе и друштва, а теоријско и емпиријско истраживање у њој реализовано, потврдило је комплексност и актуелност обрађене проблематике, те своју оправданост и теоријско-практичну вредност. Дисертација пружа целовит увид у суштинске теоријске аспекте утицаја пројект методе на креативност ученика. Добијени резултати могу бити значајни за подстицање креативности ученика у школи, као и осавремењивање наставе, како природе и друштва, тако и других предмета који се изучавају у млађим разредима основне школе. Узимајући у обзир недостатке традиционалног приступа у раду са ученицима млађих разреда основне школе, кандидаткиња је предложила начин примене пројект методе утемељен на специфичном презентовању програмом предвиђених садржаја. Иновативан приступ у раду, односно реализацији програмом предвиђених садржаја ученицима је понуђен кроз избор активности сагласан њиховим персоналним предиспозицијама, са крајњим исходом развијања креативности. Кандидаткиња је указала да имплементација пројект методе током реализације наставе природе и друштва доприноси побољшању одређених исхода учења, као и испољавању креативних реакција. Решења понуђена у дисертацији могу дати допринос праћењу савремених трендова реализације наставе, афирмацији различитих наставних метода, те указати на предност учења путем стицања искуства и решавањем проблема.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Сагласно основном циљу и задацима истраживања, као и на основу досадашњих истраживања и теоријских основа, кандидаткиња је хипотетички исказала очекивање да ће примена пројект методе током реализације наставе природе и друштва омогућити већу манифестацију креативности ученика. Такође су изнесена очекивања да ће примена пројект методе утицати на усвајање виших нивоа знања и већу мотивацију која представља основу за испољавање креативне реакције. Резултати истраживања показали су да су хипотезе потврђене.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација обухвата прегледно и јасно представљен уводни део, теоријски приступ истраживању, методолошки оквир истраживања, интерпретацију резултата емпиријског истраживања, и закључна разматрања с дидактичко-методичким импликацијама у наставном раду.

Прва целина докторске дисертације, под називом *Теоријски оквир истраживања* представља свеобухватан и савремени приступ тумачењу дидактичко-методичког дискурса разредне наставе из угла актуелних теорија образовања и учења. Ова целина је смислено, структурално-садржински и логички подељена у 4 поглавља, и 12 потпоглавља. Кандидаткиња теоријски оквир започиње анализом улоге и значаја промена у педагогији са почетка 20. века, сматрајући да је то период у коме су се педагошка теорија и пракса значајно развијале у правцу индивидуализације, поштовања личности детета, активног односа према учењу и сарадњи као значајном аспекту друштвеног ангажовања појединца, што касније доводи до освешћивања потребе за креативношћу као неизоставног фактора за развој појединца.

У оквиру теоријског разматрања прве теме, односно пројект методе, представљен је историјски и филозофски осврт на теоријске основе пројект методе, термилошко разјашњење, могућности реализације ове методе у настави и низа релевантних теорија о овом појму.

У делу рада насловљеног *Историјски осврт на пројект методу*, кандидаткиња се осврнула на историјски аспект пројект методе полазећи од генезе ове методе, која као таква почиње да егзистира у литератури и образовној пракси с почетка 20. века. Како би што јасније представила генезу пројект методе, кандидаткиња анализира и представља друштвени контекст тог времена, као и стање у образовању. Представља могуће узроке за настајање и спровођење тадашње школске реформе. Посебан акценат ставља на идеје Јохана Фридриха Хербарта, који је свој став градио на темељима идеалистичке филозофије, и реформисте који своја схватања изграђују управо на критици овог учења. Такође, објашњава развој пројект методе како у Европи, тако и на англосаксонском подручју током 20. века. Своју теоријску анализу кандидаткиња завршава прегледом стања позиције пројект методе у савременом друштвеном и образовном оквиру.

У потпоглављу које носи назив *Термилошка разјашњења и појмовно одређење пројект методе*, кандидаткиња појашњава термин *пројекат* и ставља га у дидактички контекст. Поред тога, разјашњава синтагме *пројектна настава* и *пројектна метода*, где наглашава разлику између њих, сматрајући да је пројектна настава шири појам од пројект методе, из разлога што је настава институционални и ванинституционални организовани стваралачки напор у савладавању прописаних садржаја и стицања знања, способности и навика, док метода представља утврђени след мера управљања. Након овог разјашњења кандидаткиња се фокусира на анализирање широке лепезе дефиниција наставних метода, да би посебан акценат ставила на саму пројект методу. Поред тога, скреће пажњу на могућу везу између пројект методе и креативности, са претпоставком да би ова метода могла да јача креативне процесе и да представља изазов за наставнике како успоставити креативне процесе. Затим представља неопходне елементе пројекта који су неопходни за успешно имплементирање ове методе у наставу. У оквиру овога посебна пажња посвећена је питању дидактичких инструкција, фокусираног последњих деценија истраживачким напорима интердисциплинарних приступа и формирањем нових теорија учења у настави, тзв. теорија инструкције, које чине основу дидактичких стратегија, стратегија поучавања, односно учења у настави. Значајно је констатовати да се ови појмови у дисертацији добро разликују од појма стратегије учења, који се односи на модел учења, односно начин на који се одвија процес учења, тј. начин на који се формира структура образовног искуства, а најчешће се

схвата као одраз когнитивног стила и односи се на модел учења, односно начин на који се одвија процес учења. Јасно је уочено да когнитивни стил врши утицај на стратегије учења путем избора приступа одређеном садржају, а да, с друге стране, на усвајање стратегија учења и на њено манифестовање значајно утиче наставни стил, односно наставне методе и дидактичке инструкције којима се подстиче процес учења. Тако се стратегије учења сматрају логичком споном између склопа наставног стила, с једне стране, и структуре когнитивног стила, с друге стране, што је пројект методом у дисертацији експериментално тестирано и утврђено да би исте могле бити и погодно средство будућег споја теорија учења и теорија инструкције.

Како би се што боље разумеле теоријске основе пројект методе, кандидаткиња у поглављу *Филозофски осврт на теоријске основе пројект методе* анализира њено филозофско наслеђе. Филозофија на којој се темеље прогресивистичке теорије васпитања и образовања, а пројект метода налази корене у њој, јесте филозофија прагматизма, која је имала значајан утицај на теорију и праксу образовања и наставе тада, а и данас. У овом потпоглављу кандидаткиња се осврће на основне поставке овог филозофског правца и на његове идејне творце, а посебно на Џона Дјуија, филозофа прагматичке оријентације, који се својим деловањем супротстављао ригидном уређењу школе у ком је ученик објекат, наставно градиво издељено на предмете, а процес учења се своди на меморисање чињеница. Сматрао је да се настава која инсистира на преношењу знања може превазићи уз помоћ пројект методе, јер, истражујући, ученик активно стиче знања, односно док размишља о одређеним проблемима, истражује их и покушава да дође до решења; ученик учи. Па, чак, и ако не успе да дође до решења, у сарадњи са наставником и другим ученицима, више ће научити, него да исприча потпуно тачне, а напамет научене одговоре. Дакле, основни појам његове филозофије је искуство, које по његовом мишљењу спаја човека са природом, теорију са праксом, методу са садржајем. Али, кандидаткиња схвата да теоријску основу дидактичких стратегија подстицања креативности данас чини еманципаторна дидактика, која је, у суштини, заједно са хуманистичком психологијом, заснована на егзистенцијалној филозофији. И истиче да, иако има више група филозофа, тј. схватања егзистенцијализма, заједничко им је схватање да човек сам пројектује своју природу - сам врши избор и одговоран је за то, а суштина му је у самоодређењу. У овај део теоријског овира ушао је и став кандидаткиње да су наметање начина остварења, социјална концепција, улога и идентитета које су му наметнуте споља, понашање у складу са очекивањима других, усамљеност и др., практични изрази отуђености човека који пориче сопствену егзистенцију и не живи у складу са сопственим опредељењем. Ови теоријски ставови у дидактици се данас добро слажу са теоријским поставкама подстицања развоја креативних способности и препознају се у свим стратегијама развијања стваралаштва. Ово је узето и као основа циља васпитања у чијој суштини је еманципација (способности за самоодређивање); образовни процес се схвата као повезивање поучавања и учења, као интеракција у којој је процес значајан колико и сам исход. Тако се дисертација заснива на савременим дидактичким схватањима критичко-комуникативне теорије Волфганга Клафкија и дидактичким стратегијама које се баве подстицањем развоја креативног мишљења, заснованим на асоцијативној теорији, разматрају се све идеје које би могле представљати решење; инструкције немају карактер јасног, сигурног вођења; имагинација и оригиналност у акту креативности решавају проблем, а ово не трпи контролисано усмеравање мишљења, те се дидактичке инструкције у пројект методи траже у стратегијама за подстицање стваралаштва (Озборнов „брајнсторм панел“ или „олуја идеја“ - техника групног креативног мишљења и Стратегија контролног листа, Крачфилдов систем развијања стваралаштва, Гордонова Синектика, Торансова, Хефелова, Тејлорова и др. стратегије...).

Поред синтагми *пројектна настава и пројект метода* кандидаткиња осветљава још једну синтагму – *пројектно учење*, о коме расправља у потпоглављу под називом *Пројектно*

учење у „друштву које учи“. Савремена школа се налази под бројним искушењима и изазовима глобализације – дехуманизација друштва, хомогенизација културе и образовања, тежња да образовање буде у функцији материјалне добити итд. Од школе се очекује да омогући употребу и развој потенцијала ученика и да допринесе развоју критичког мишљења, креативности младих генерација који представљају национални ресурс. За остваривање оваквих циљева потребно је трансформисати постојећу наставу и организовати такву наставу која ће омогућити ученику активно укључивање, провоцирајући га на истраживање. Укратко, уместо предавања, трансмисије знања, треба осигурати да ученик самостално истражује и тако индивидуално конструише своје знање. У складу са тим, посебна пажња се поклања пројектном учењу, које подразумева активно учење, односно самостално истраживање теме која се одређује под менторством наставника.

У делу рада насловљеног *Пројектна метода у организацији наставног рада* представљене су могућности које пружа пројект метода. Кандидаткиња је детаљно представила и разрадила сваку етапу неопходну за успешну примену пројект методе, као и незаобилазну евалуацију, која представља велики изазов за сваког наставника који је примењује.

Будући да приликом примене пројект методе наставник има врло сложenu и деликатну улогу, кандидаткиња је сматрала неопходним да се посвети и том питању. Стога у потпоглављу под називом *Улога наставника у пројектно-методичкој организацији наставног рада* разматра нову улогу наставника коју захтева пројект метода, а која се истовремено и подудару са захтевима савремене и стваралачке наставе. Ова улога подразумева да наставник преузима улогу медијатора у наставном процесу, односно наставник преузима функцију покретача и мотиватора креативног рада својих ученика. Приликом примене ове методе наставник треба да створи могућности за учење тако што даје ученицима приступ информацијама; подржи учење кроз систем подршке приликом предавања и даје примере и упућује ученике како би им олакшао сналажење у градиву; оцењује напредак, утврди проблеме, пружи повратне информације и вреднује свеукупне резултате.

На крају овог поглавља пажња је посвећена прегледу релевантних експлоративних и емпиријских истраживања домаћих и страних аутора из ове области.

Поглавље *Теоријска разматрања креативности* је прегледно, систематично и логично представљено кроз неколико потпоглавља. Прво потпоглавље односи се на појмовно одређење креативности, где кандидаткиња представља нека од многобројних мишљења и схватања домаћих и страних аутора везаних за појам креативности, у циљу бољег разумевања овог комплексног феномена.

Креативност, као феномен, дефинисана је на основу различитих теорија и посматрана из различитих углова, у зависности којем теоријском опредељењу аутор припада. Тумачења креативности крећу се од приступа који су оријентисани когнитивно према онима који су више оријентисани на личност, односно од приступа који су оријентисани на објективнији део личности ка димензијама које су више детерминисане нагонима. Кандидаткиња се у овом делу осврће на неколико психолошких теорија креативности на које се ослањала у свом истраживању, и то на: асоцијативну теорију, гешталтистичку, теорију црта и компонентну теорију креативности. На самом крају анализе ових теорија подвлачи да се мора узети у обзир да креативност има различита значења у различитим срединама, културама, традицијама, друштвима, па чак и код различитих особа у различитим добима.

Будући да је однос креативности и интелигенције био деценијски предмет емпиријских истраживања, кандидаткиња је сматрала да би требало посветити пажњу и овом питању. Стога у потпоглављу *Креативност и интелигенција* даје преглед релевантних истраживања која покушавају да дају одговоре на повезаност ова два појма. Резултати истраживања су различити по питању везе између интелигенције и креативности, па се може закључити да постоји позитивна, али ниска корелација међу њима. Такође се може

закључити, на основу ових истраживања, да креативност представља коришћење потенцијалних могућности појединца, а интелигенција се своди на прилагођавање знања и искуства датој ситуацији.

У потпоглављу *Дивергентно мишљење и способности* кандидаткиња анализира Гилфордову теорију способности и посебно се задржава на делу који се односи на способности за дивергентну продукцију на коју се ослањала приликом израде нацрта истраживања и конструисања инструмената за потребе овог рада. Опсежно представља и анализира сваку од ових способности, узимајући у обзир да се нису остварила оптимистичка веровања да се креативност може постићи вежбањем уопштеним задацима. Кандидаткиња је овом питању пришла из угла проблемских садржаја. Пројектном методом је, у оквиру специфичне базе знања (јер учење и рад су неопходни за настанак било какве нове идеје), подстицала трансфер стечених облика креативне реакције на задате проблеме.

У савременој школи креативност добија на посебној вредности јер је све више индикатора који указују на то да је њен кључни задатак формирање креативне личности која ће одржати развој савременог друштва. С тим у вези, кандидаткиња препознаје важност питања подстицања креативности у школи, и у потпоглављу које је тако и насловљено, износи и анализира досадашња теоријска и емпиријска истраживања која су се бавила овим проблемом. Закључује да није неопходно мењати целокупан план и програм, већ је потребно да се на другачији начин приступи учењу тих истих садржаја, односно креативност се може подстаћи и развијати без радикалних промена уз адекватну комбинацију метода, садржаја и наставника који није неумољив у својим принципима.

Теоријске основе дисертације завршавају се делом у коме су представљена емпиријска истраживања других аутора из области креативно оријентисане наставе, као и наставе где је доминантна улога била подстицање креативних реакција ученика.

Друга целина дисертације, под називом *Методолошки оквир истраживања*, обухвата прецизан и детаљан опис истраживачких техника, процедура и поступака, и конципирана је тако да у потпуности задовољава важеће стандарде емпиријских истраживања. Кандидаткиња је у овом делу указала на значај истраживања, дефинисала основне појмове, а затим и предмет и проблем истраживања, циљ и задатке, хипотезе истраживања, испитиване варијабле, методе и технике, инструменте који су примењени, популацију и узорак на којем је спроведено истраживање. Детаљно је објашњен ток истраживања, експериментални програм, као и начин обраде података. Посебно треба истаћи настојање кандидаткиње да укаже на епистемолошко-методолошке особености експерименталног истраживања и његове домете у области васпитања и образовања. У оквиру овог дела приказан је и експериментални програм, као и примери припрема часова који су реализовани у оквиру експерименталног програма. Предмет овог истраживања је теоријско и емпиријско проучавање пројект методе као фактора подстицања креативности ученика у настави природе и друштва, као и могућности да се за ту сврху формира ефикасан систем активности с циљем подстицања интересовања, флуентности, оригиналности, флексибилности, елаборације и осетљивости на проблеме. Сходно томе, истраживачко питање овог рада гласи: *у којој мери пројект метода доприноси развоју креативности ученика млађег основношколског узраста?*

Посебна пажња посвећена је тумачењу коришћених инструмената, где се поред метријских карактеристика сваког од коришћених тестова, образлагао и садржај тестова усклађен са главним карактеристикама истраживаног подручја. Сходно предвиђеном циљу и задацима истраживања, кандидаткиња је користила методологију која јој је омогућила да исходе примене пројект методе у реализацији часова природе и друштва сагледа са више аспеката. Истраживање је започето методом теоријске анализе, која је коришћена у изради теоријског приступа проблему. Методом теоријске анализе прикупљени су и истражени научни радови теоријског и емпиријског карактера из монографија, зборника радова,

часописа и енциклопедија, који су се односили на дефинисање појма и одређења општих карактеристика пројект методе, са посебним акцентом на њену улогу у подстицању развоја креативности код ученика млађег школског узраста. Том приликом кандидаткиња је показала солидно познавање проблема којим се бави, оспособљеност за учачавање његових најбитнијих сегмената, као и самосталност у закључивању. У истраживању је коришћена и експериментална метода, чија примена је омогућила да се утврди у којој мери пројект метода утиче на развој креативних способности ученика четвртог разреда основне школе. Примењен је експеримент са паралелним групама, у којем су биле укључене експериментална група (три одељења) и контролна група (три одељења), укупно 120 испитаника. Експериментални фактор подразумевао је увођење пројект методе на часове Природе и друштва. Кандидаткиња се за узорак садржаја, који су реализовани применом пројект методе у настави природе и друштва, определила за садржаје наставне теме *Осврт уназад – прошлост*, која се изучава по важећем програму. За потребе овог истраживања кандидаткиња је користила различите инструменте. Први, *Иницијални тест креативних способности* решавали су ученици обе групе, у циљу утврђивања почетног стања развијених креативних способности. Поред Иницијалног теста креативних способности коришћен је и *Иницијални тест знања* који су такође решавали ученици обе групе, са циљем утврђивања почетног стања знања. Након реализованог експериментаног програма, ученици су решавали *финални тест провере креативних способности*, као и *завршни тест знања*. У истраживању је коришћен и *анкетни упитник* за ученике експерименталне групе, којим је кандидаткиња испитивала мишљења и ставове ученика о оваквом начину рада, односно да ли овакав начин рада провоцира њихову заинтересованост и да ли повећава задовољство при раду. Комисија сматра да је овим путем кандидаткиња у значајној мери успешно обухватила кључне сегменте овог проблема. Имајући наведено у виду, Комисија је закључила да је методологија примерена утврђеном проблему, те постављеном циљу и задацима истраживања.

У трећој целини рада, под називом *Анализа и интерпретација резултата истраживања*, приказани су, и интерпретирани, резултати до којих се дошло емпиријским истраживањем. Овај део рада распоређен је на 52 странице (стр. 201-253), и структурисан је у три већа поглавља и седам мањих потпоглавља. Структура прати истраживачке задатке, усмерена је на тестирање постављених хипотеза истраживања, док су резултати интерпретирани и дискутовани у светлу релевантних тангентних истраживања. У првом поглављу приказани су резултати емпиријског истраживања који представљају одговоре на питања о утицају пројект методе на креативност ученика. Добијени резултати показују да примена пројект методе у настави природе и друштва омогућава развој креативности ученика. Кандидаткиња закључује да добијени резултати говоре о томе да је за развој креативности неопходан другачији приступ настави, који ће ученицима да омогући слободно, самостално и активно учешће у процесу учења. С друге стране, из налаза овог истраживања евидентно је у којој мери знање игра значајну улогу у манифестовању креативних реакција ученика. Знање, специфично за одређену област, представља главни фактор у процесу креативног мишљења и у највећој мери у процесу извлачења информација из меморије. С тим у вези, добијени резултати су показали да су ученици који су радили на пројектима постигли боље резултате у стицању знања, у односу на ученике који су радили на уобичајен начин. Кандидаткиња је закључила да примена пројект методе утиче на разумевање појава и процеса, способност примене стечених знања и способност формирања личног става, што је неопходно за успешну креативну продукцију. Будући да задовољство и мотивација представљају важне факторе за сваки успех, па и за испољавање креативних реакција, истраживањем су обухваћена и мишљења ученика експерименталне групе којим је кандидаткиња хтела да испита у којој мери је овакав начин рада провоцирао њихову заинтересованост и да ли је повећао задовољство при раду. Резултати су показали да је

највећи проценат испитаника осећао перманентно задовољство приликом учења на овакав начин. Анализом анкетног упитника као целине, закључено је да су ученици у већини случајева исказали позитиван став према експерименталном програму и часовима који су се реализовали у оквиру тог програма.

У оквиру поглавља *Закључна разматрања и дидактичко-методичке импликације за васпитно-образовну праксу* још једном је истакнут значај креативности као кључног фактора у развоју образовања. Полазећи од тога да креативност може бити одлика сваког појединца, кандидаткиња је указала на неопходност промене улога ученика и наставника, односно, на потребу да у циљу развоја креативности, ученика треба ставити у улогу истраживача. У том смислу, основна хипотеза овог рада, да примена пројект методе у настави природе и друштва омогућава већу манифестацију креативности ученика, тестирана је путем емпиријског истраживања, а резултати су у потпуности потврдили основну претпоставку. Потврда основне хипотезе овог рада указује и на могућност примене сличних дидактичко-методичких сценарија у разредној настави, као и на импулсе за будућа истраживања из домена ове проблематике.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација под називом *Пројект метода као фактор подстицања креативности ученика* представља научни допринос методици разредне наставе, из разлога што представља комплексан теоријско-емпиријски истраживачки подухват са значајним резултатима и импликацијама за педагошки рад. Дисертација је посвећена испитивању утицаја примене пројект методе на развој креативности ученика разредне наставе, са циљем да се изврши евалуација примене наведене методе у обради историјских садржаја, са аспекта припреме, реализације и ефеката у наставном процесу, посебно када је реч о подстицању развоја креативности ученика и усвајању знања из ове области које има кључну улогу у свим процесима мишљења (конвергентног и дивергентног).

Резултати и научни допринос ове дисертације су вишезначни. У задацима васпитања и образовања истиче се потреба за подстицањем и ослобађањем креативних потенцијала свих ученика, затим за развијањем међусобне повезаности, стварањем позитивне педагошке и дидактичке климе, као начина за ефикасније образовање. На општем нивоу, дисертација је управо овоме намењена. Један од директнијих доприноса дисертације је то што се у њој сагледавају могућности коришћења сазнања савремених теорија учења као концептуалног оквира за организацију истраживања дидактичко-психолошких проблема учења у настави млађих разреда основне школе, дакле на узрасту са специфичним развојним карактеристикама. У складу са тим, посматрани су ефекти дидактичких стратегија за које се у литератури налази да воде ка исходима у којима се препознају креативни потенцијали ученика. Значај овога посебно се истиче у чињеници да настава за сада још нема јединствен теоријски приступ (психолошки, дидактички, филозофски...). Овим се дисертација сврстава у истраживања којима се у свету траже адекватније везе између сазнања о процесима учења и процеса учења у настави, како би се учење учинило ефикаснијим.

Како се зна да постоје многе теорије које покушавају да објасне процес стварања и стваралаштва у целини, али ни једна од ових теорија не пружа јединствено и обухватно тумачење креативног понашања, јер су теорије креативности за сада ограничене на просте скупове хипотеза; често се баве малим бројем варијабли једне врсте; само варијаблама способности или варијаблама личности и сл., допринос дисертације огледа се у томе што је заступано полазиште да је за манифестовање креативности значајно више група карактеристика (карактеристике личности, емоционална сигурност, знатижеља, отвореност за ново и другачије; познавање и употреба техника дивергентног мишљења; широка и

продубљена специфична база знања; трансфер дивергентних техника на реалан проблем унутар специфичне базе знања...) и овим избегнут једнострано теоријски приступ стваралаштву, што чини посебан допринос дисертације теоријском заснивању методике у области развијања стваралаштва.

Уобичајени тестовни приступ способностима у дисертацији је замењен прихватањем Стернберговог појма успешне интелигенције и у дидактичким инструкцијама проблемске методе тражена равнотежа између аналитичке, креативне и практичне интелигенције. У практични приступ учењу путем пројект методе укључена су и схватања процеса креативности која су дала велики допринос разумевању процеса креативности (психоаналитичка, асоцијанистичка, гешталтистичка, егзистенцијална, интерперсонална, бихејвиористичка, развојне и теорија црта). Овим је на изванредан начин учињен значајан покушај превазилажења елементаризма објективистичког приступа проучавању кореспонденције когнитивних, и шире психолошких карактеристика личности које се подразумевају у посматрању когнитивне ефикасности и дидактичких стратегија, односно инструкција. Налази дисертације иду у прилог становишту гешталтиста да се опажена целина не може свести на збир делова, те се феномен стваралаштва боље манифестује и методички подстиче не путем делова, елемената (црте, структуре, способности...), него подстицањем у целисти, те се у проблемској методи показало као значајно то што се полази од проблема у целини, а реорганизацијом његових елемената долазе до нових односа, стваралачки процес пролази кроз неколико фаза. Вредно је помена да се у налазима истраживања долази до констатација да се пројект методом подстиче мотивација, издржљивост, упорност, аутономија, потреба за самоостваривањем, самопоуздање, осетљивост за проблеме, отвореност за спољашње утицаје и сл., чиме се потврђују налази других истраживача о доприносу некогнитивних фактора, дакле шире структуре личности стваралачкој продукцији, а овим и допринос дидактичких стратегија и инструкција подстицању креативних реакција ученика млађих разреда основне школе.

Налази истраживања значајни су и по томе што су се пројект методом у овом случају тестирали и ставови асоцијативних теоретичара стваралаштва и донели дидактике и методике у њиховом подстицању. Налази у дисертацији налазе везу између дидактичких инструкција и асоцијативних хијерархија које се односе на индивидуалну организацију асоцираних идеја, креативне механизме, којима се подстиче идеациона контингенција диспаратних идеја, флексибилна контрола и удаљене релације. Налази дисертације указују да је могуће пројект методом у току дужег вежбања усмеравати и оспособљавати испитанике да као посредник између дражи и одговора развију ширу менталну структуру у смислу откривања необичних и удаљених релација између дражи и одговора, те да је за индивидуалне разлике у креативном извођењу важна асоцијативна хијерархија која се односи на индивидуалну организацију асоцираних идеја, које су ваљана карактеристика индивидуалног мишљења, као и да се шири флексибилна когнитивна структура као медијатор између дражи и одговора, заснована на релацијама, може у оквиру пројект методе дидактичким инструкцијама вежбањем развијати.

У дидактичко-методичким инструкцијама у оквиру операционализације садржаја и приступа у дисертацији дати су добри примери за подстицање креативне продукције (дивергенција, конвергенција, евалуација...), а овим се дошло до озбиљних назнака могућности да се дидактичким стратегијама може ефикасније прићи остварењу задатака васпитања и образовања који се односе на потребу за подстицањем и ослобађањем креативних потенцијала свих ученика, развијањем међусобне повезаности и стварањем интринзичне мотивације.

Теоријско и емпиријско истраживање, спроведено у овој дисертацији, потврдило је сложеност и научну актуелност обрађене проблематике, оправданост и теоријску и практичну вредност, која се, између осталог, огледа у припреми и примени

експерименталног програма. Добијени резултати су значајни јер указују на то да је примењени експериментални програм имао ефекте на развој креативности ученика; указују да је могуће у току дужег вежбања усмеравати и оспособљавати ученике да као посредници између дражи и одговора развију ширу менталну структуру у смислу откривања необичних и удаљених релација између дражи и одговора; боље овладавање знањима из ове области, као и на веће задовољство и мотивацију ученика у наставном процесу и позитивно мишљење ученика о експерименталном програму у целини. Чињеница да се кандидаткиња определила за ефекте пројект методе при подстицању креативности ученика, и за утицај ове методе на образовна постигнућа ученика, представља релевантан приступ у методици разредне наставе, јер одговара потврђеној актуелности и потреби за променама у организацији наставе и њеном модернизовању које проистиче из неопходности да ученик учи путем истраживања, самосталног планирања и припремања, организовања и извођења у оквиру датог пројекта. Кандидаткиња је констатовала да пројект метода омогућава да се приђе на нов, стваралачки начин: ученик се налази у интеракцији са учитељем, самостално и слободно истражује, открива, презентује, критички и креативно прилази датим и добијеним подацима, што би, додуше, могло да се постигне и на други начин, другим методама. Међутим, оно што се добија пројект методом односи се на већу могућност да се ширином инструкција у наставним стилу, везаном за пројект методу лакше формирају стилови учења који подстичу креативну генерализацију, основни услов проналажења, откривања новог, што не важи увек за друге методе.

Значај и допринос дисертације огледају се и у самосталном конструисању и моделовању часова за потребе експерименталног програма, као и у оригиналном и самосталном састављању тестова за проверу креативних способности ученика, као и у изради тестова знања. Кандидаткиња је, позивајући се на релевантну литературу и теоријску утемељеност рада, самостално дизајнирала писане припреме за наставне часове, чији модел су користили учитељи експерименталне групе. На тај начин кандидаткиња је обухватила целокупан процес дизајнирања структуре истраживања. Резултати овог истраживања, као и чврста емпиријско-теоријска аргументација у закључивању, отварају могућност да се на оригиналан начин дизајнирају часови. Тиме је добијен погодан оквир за развијање и подстицање креативних реакција ученика, узимајући у обзир савремени контекст учења у настави. У том смислу, примена пројект методе се у овом истраживању разликује од схватања и примене исте у ранијим фазама њеног јављања. Истовремено, тестирани су домет и ограничења примене пројект методе у савременом дидактичком контексту. Правећи јасну дистинкцију између пројектне наставе и пројект методе, кандидаткиња је показала своје дубоко теоријско и практично, дидактичко и методично разумевање предмета у оквиру кога се налази проблем ове дисертације, као и способност за даљи критички однос дидактичко-методичке тематике.

Интегрисањем закључака кандидаткиња изводи генерални закључак и констатује да се применом пројект методе у настави природе и друштва могу побољшати одређени исходи учења, као и испољавање креативних реакција код ученика млађег школског узраста.

6. Закључак

Докторска дисертација мср Снежане Пртљага *Пројект метода као фактор подстицања креативности ученика* урађена је у свему према одобреној пријави. Дисертација представља самостално научно дело о утицају пројект методе на подстицање креативности ученика. У дисертацији је до изражаја дошло не само познавање методичке проблематике којом се кандидаткиња бави, већ и способност за самосталне теоријске анализе и критичке оцене релевантне литературе, као и резултата добијених истраживањем. Испољена је и

способност за структурисање адекватног методолошког нацрта, логички консеквентну синхронизацију елемената, вођених линијом тестирања хипотеза и трагањем за одговором на постављено питање које је руководило истраживањем у области методике разредне наставе, као и целисходна интерпретација добијених резултата. Докторска дисертација писана је систематично, логично, прегледно и јасно.

На основу изнесеног, Комисија сматра да докторска дисертација *Пројект метода као фактор подстицања креативности ученика*, мср Снежане Пртљага, испуњава услове који се овој врсти радова постављају и предлаже Научно-наставном већу Учитељског факултета да је прихвати и одобри њену јавну одбрану пред истом Комисијом.

У Београду, 03.05.2017. године

Комисија:

1. Др Александар Стојановић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду,
ментор

2. Др Грозданка Гојков, редовни професор Универзитета у Београду,

3. Др Сања Благданић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду

4. Др Гордана Мишчевић Кадиевић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду

5. Др Зорица Ковачевић, доцент Учитељског факултета у Београду.
